

УДК 342.336.1

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.5>**Олександр КАПЛЯ**

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри правових дисциплін Одеського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Чорноморського Козацтва, 19, Одеса, Україна, 65000

ORCID: 0000-0001-8629-0771

Oleksandr KAPLYA

Doctor of Legal Sciences, Senior Researcher, Professor at the Department of Legal Disciplines, Odessa Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Chornomorskoho Kozatstva str., 19, Odesa, Ukraine, 65000

ORCID: 0000-0001-8629-0771

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯНИНА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE CITIZEN
UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL:
LEGAL ASPECT**

Проблема забезпечення економічної безпеки громадянського суспільства в мирний час суттєво відрізняється умов воєнного стану. Тому окремі аспекти адміністративно-правового врегулювання, стосовно необхідних потреб громадян у забезпеченні їх власної економічної безпеки слід переглянути, оскільки в першу чергу, мають бути забезпечені економічні інтереси держави.

Метою статті є висвітлення ролі економічної безпеки громадян під час дії воєнного стану у порівнянні із мирним часом. А також дослідження правової сутності цього поняття, нормативних структур в яких воно розглядається та можливостей, правового визначення, як окремої юридичної категорії.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань, як-от: 1) визначення основних нормативно-правових положень, що регламентують діяльність органів виконавчої влади спрямовані на дотримання законодавчих норм пов'язаних із захистом громадян від непередбачених загроз та ризиків економічного характеру; 2) дослідження окремих ризиків економічної безпеки громадян, які пов'язані із зменшенням доходів під час дії воєнного стану; 3) аналіз характеристик поняття «економічна безпека громадянина» в системі забезпечення економічної безпеки держави, а також вивчення дії окремих загроз, пов'язаних із нормативним регулюванням безпекової діяльності держави, як суб'єкта забезпечення безпеки громадян; 4) проведення дослідження окремих механізмів державного регулювання рівня економічної безпеки громадян під час дії військового стану.

Наукова новизна. У статті вперше розглядається економічна безпека громадянина, як складова забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану.

Як висновок, представлено економічну безпеку громадян, як загальну категорію, що ні нормативно, ні теоретично не врегульована. Проте, основні конституційні норми передбачають її існування. Запропоновано теоретичну конструкцію поняття економічної безпеки громадянина, як індикатору, який характеризує стан економічного розвитку країни. Встановлено, що в умовах воєнного стану, економічна безпека окремих громадян не може розглядатися взагалі окремо, оскільки в такому випадку увесь економічний потенціал має інтегруватися в систему економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, громадяни, нормативні положення, воєнний стан, ризики, загрози, небезпеки.

The problem of ensuring the economic security of civil society in peacetime is significantly different from wartime conditions. Therefore, certain aspects of the administrative and legal regulation, in relation to the necessary needs of citizens to ensure their own economic security, should be reviewed, because first of all, the economic interests of the state must be ensured.

The purpose of the article is to highlight the role of economic security of citizens during martial law compared to peacetime. As well as the study of the legal essence of this concept, the normative structures in which it is considered and the possibilities of its legal definition as a separate legal category.

The realization of the set goal involves the solution of a number of tasks, such as: 1) definition of the main regulatory and legal provisions regulating the activities of executive authorities aimed at compliance with legislative norms related to the protection of citizens from unforeseen threats and risks of an economic nature; 2) the study of individual risks to the economic security of citizens, which are associated with a decrease in income during martial law; 3) analysis of the characteristics of the concept of "economic security of the citizen" in the system of ensuring the economic security of the state, as well as the study of the effect of individual threats related to the normative

regulation of the security activities of the state as a subject of ensuring the security of citizens; 4) conducting a study of individual mechanisms of state regulation of the level of economic security of citizens during martial law.

Scientific novelty. The article examines the economic security of a citizen for the first time as a component of ensuring the security of the state in the conditions of martial law.

As a **conclusion**, the economic security of citizens is presented as a general category that is neither normatively nor theoretically regulated. However, the main constitutional norms provide for its existence. The theoretical construction of the concept of economic security of a citizen as an indicator that characterizes the state of economic development of the country is proposed. It was established that in the conditions of martial law, the economic security of individual citizens cannot be considered separately at all, since in such a case the entire economic potential must be integrated into the system of economic security of the state.

Key words: economic security, citizens, regulatory provisions, martial law, risks, threats, dangers.

Актуальність проблеми. Економічна безпека являє собою стан захищеності суб'єктів економічних відносин від загроз, ризиків та небезпек. Та, нажаль, переважна більшість досліджень, а також нормативних документів спрямовані на державні інституції та суб'єкти господарювання. Крім того, зважаючи на те, що основні конституційні норми закріплюють економічну захищеність саме громадянина, як окремої категорії пов'язаної з економічною безпекою, на нормативному та теоретичному рівні це виражено не достатньою мірою. Це спричиняє низку не вирішених проблем, зокрема: невизначеність правових механізмів захисту економічного стану громадян, як в мирний, так і у воєнний час; відсутність положень, щодо мінімізації економічних загроз у сфері цінової політики; відсутність механізмів мінімізації загроз у сфері тарифної політики; правова невизначеність громадян у сфері захисту економічних інтересів найманих працівників та багато інших нерегульованих проблем, пов'язаних з економічною захищеністю громадян.

Такий стан потребує перегляду окремих нормативно-правових положень та загалом розуміння економічної безпеки окремої особи, як найважливішої категорії, пов'язаної із станом економічного розвитку не лише громадянина, а й суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективна система економічної безпеки виступає гарантією існування будь-якої країни, оскільки підприємницька, соціальна, енергетична, військова, промислова та енергетична активність суспільства забезпечує сталий економічний розвиток. Таке розуміння знайшло своє відображення в Конституційних нормах та інших правових документах України, а також в багатьох наукових працях вітчизняних та міжнародних вчених [1, 2, 3, 4]. Слід звернути увагу на ст. 46–48 Конституції України, що виокремлюють гарантії належного забезпечення економічної безпеки. Разом з тим, окреслені норми, хоча і вказують на забезпечення належного стану захищеності в економічній сфері для громадян, проте, деякі аспекти не гарантовані Конституцією. Наприклад, гарантії права на працю

не зобов'язують державні інституції шукати громадянам роботу та працевлаштовувати їх [5, с. 20]. Норма ст. 48 Конституції України визначає право на достатній рівень життя, харчування, одяг, житло, проте не кожен громадянин має зазначені блага. У відповідності до ст. 1 Конституції України, наша країна є соціальною, що говорить про найважливішу мету державного апарату – дотримання належного рівня економічної безпеки громадян. Держава має дбати про соціальну справедливість шляхом врахування економічних інтересів громадян, в тому числі і справедливого перерозподілу доходів між різними соціальними верствами населення, використовуючи належну систему пільг, фінансування соціальних програм, тощо.

Усе це, та багато інших не вирішених проблем забезпечення економічної безпеки громадян, вимагає уточнення низки нормативних положень. Тож, ми погоджуємося з Веприцьким Р.С., який зазначав, що слід починати із забезпечення реальної рівності всіх перед законом та судом [5].

Переважна більшість досліджень, а також нормативних документів визначає та деталізує економічну безпеку держави та підприємств, що загалом характеризує саме поняття економічної безпеки, як стану захищеності від небезпек, ризиків та загроз. Тому, зважаючи на конституційну важливість забезпечувати безпеку саме громадян, слід виділити поняття економічної безпеки громадянина в окрему категорію, яка б характеризувала усі загрози та ризики, що стосуються економічної сфери окремої особистості. Деталізації вимагають ще й умови, в яких знаходиться людина. Так, наприклад існують праці, де проводяться дослідження економічної безпеки громадян під час пандемії [6], або вивчаються особливості їх соціально-економічної безпеки [7].

Отже, конституційні права громадян у сфері економічної безпеки мають забезпечуватися шляхом уточнення ряду нормативних положень, що регламентують їх захищеність від загроз та ризиків саме економічного характеру, а також в залежності від умов, у яких перебуває громадянин.

В той же час, коли економіка країни перебуває у воєнному стані, економічна безпека громадян суттєво відрізняється від умов мирного часу. Це певною мірою несе додаткові економічні загрози. Так, наприклад в умовах воєнного стану повноцінну наглядову діяльність за роботодавцем держава не може забезпечити повною мірою, що є приводом до можливості нехтування деякими нормами трудового законодавства. Відповідно до Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (ст. 13), роботодавець за потреби може призупинити дію трудового договору. Це стосується і інших питань трудових відносин.

Разом з тим, як показав досвід воєнного стану в Україні, держава ефективно мінімізувала значну частину економічних ризиків для громадян. Для цього було прийнято суттєві зміни, що представлені у Постановах Кабінету Міністрів України № 214, № 332 які стосуються державної політики у соціальній сфері. Це стосується низки категорій громадян, які отримали додаткові виплати та соціальний захист загалом. Держава ефективно стимулювала бізнес в цей період, що також зменшило економічні загрози для працюючих громадян. Так, прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» дозволив суттєво зменшити податкове навантаження на бізнес.

Зважаючи на максимальні зусилля держави для забезпечення належного рівня економічної захищеності громадян, військовий стан вимагає інших підходів до розуміння економічної безпеки громадян. Ті обмеження, які передбачені ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не повинні впливати на стан економічної безпеки громадян, коли вирішується доля нації та держави. В цей період усі зусилля мають бути спрямовані лише на перемогу, а відтак економічна безпека громадянина не лише залежить від національної безпеки країни, а й доповнює її власними ресурсами.

Метою статті є висвітлення ролі економічної безпеки громадян під час дії воєнного стану у порівнянні із мирним часом. Визначення правової сутності цього поняття, а також можливостей його нормативного врегулювання, як окремої юридичної категорії.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння ролі економічної безпеки громадянина в системі державного управління, потрібно бачити структуру національної безпеки. За різними визначеннями [8, 9, 10], економічна безпека держави та економічна безпека під-

приємств представлені, як єдиний державний організм, що функціонує за рахунок економічної активності громадян. Саме поняття економічна безпека вперше було введено Ф. Рузвельтом, президентом США, який розглядав його, як достатній рівень зайнятості населення [11]. І це значною мірою характеризує стан економічного розвитку країни. Американський вчений Б. Баумоль визначив стан економічної безпеки громадян, як індикатор рівня економічної безпеки країни, присвятивши відповідному дослідженню свою працю «Секрети економічних показників». Він наголошував на тому, що зайнятість громадян характеризує роботу економіки країни в цілому [12].

Зважаючи на те, що економічна безпека держави розглядається, як стан економічної системи, яка включає в себе ряд соціально-економічних, енергетичних, продовольчих, демографічних та екологічних складових, економічну безпеку громадян можна розглядати як складову економічної безпеки держави [13]. Водночас останні визначення загроз для економічної безпеки викладені у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», передбачають скорочення соціально-економічного потенціалу країни, науково-технічного потенціалу, поширення корупції та організованої злочинності. Дія цих загроз безпосередньо стосується і безпеки громадян, тому вона має бути визначена законом також.

Заслугує уваги визначення економічної безпеки держави, зазначене в методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [14], як стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого й збалансованого зростання. Існує визначення цього поняття і в Законі України «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю», що представлено, як стан економіки в умовах зростання та розвитку. Таке бачення можна доповнити і тим, що умови зростання не завжди супроводжують економічних суб'єктів, тому більше можна приділити увагу саме ймовірності настання загрози, або ризику.

Загалом, категорію економічної безпеки громадян можна розглядати як таку, що визначає рівень захищеності з громадянина з боку держави, а також в умовах можливостей збільшувати власний економічний достаток.

Виходячи із того, що рівень економічної безпеки визначається багатьма факторами, доцільного його представити у вигляді інтегрального показника, який характеризує сфери впливу окремих факторів, як це було зроблено міністерством економіки України у 2013 р. під час формування методичних рекомендацій щодо кількісного розрахунку рівня економічної безпеки держави [14]. Так, було сформовано ряд коефіцієнтів, які визначають стан окремих економічних сфер, що дозволило, узагальнивши їх, встановити загальний рівень економічної безпеки держави. В свою чергу, враховуючи нерозривність станів економічної безпеки держави та економічної безпеки громадян, такий показник має бути сформований і для громадянського суспільства, з урахуванням ряду критеріїв захищеності по різних сферах діяльності. У зв'язку з цим було запропоновано деякі законопроекти, зокрема «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю», де визначено органи, які мають забезпечувати економічну безпеку держави. Відповідний законопроект можна вдосконалити збільшивши перелік суб'єктів забезпечення економічної безпеки, проте роль економічної безпеки громадян в ньому не була визначена. Тому, є потреба у формуванні окремого нормативного акту, який міг би визначити основні критерії захищеності громадян та механізми попередження

і мінімізації загроз та ризиків в різних умовах. Наприклад «Закон про основи економічної безпеки громадянського суспільства».

Вищезгадані нормативні положення, не можуть бути використані під час дії воєнного стану, оскільки ті обмеження, які накладаються на громадян та їх економічну безпеку, сприяють зміцненню загального економічного стану в країні. Рівень захищеності держави в цей період залежить від залучення не лише економічного потенціалу громадян, а й інтелектуального, військового та фізичного потенціалів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічна безпека громадян, як загальна категорія ні нормативно, ні теоретично не врегульована. Разом з тим, основні конституційні норми передбачають її існування. Поняття економічної безпеки громадян широко пов'язане з економічною безпекою держави. Більше того, воно виступає індикатором, який характеризує стан економічного розвитку країни. Для подальшого врегулювання та деталізації відповідної категорії на нормативному рівні, слід врахувати усі загрози та ризики, які характеризують стан захищеності громадян в економічній сфері.

В умовах воєнного стану, економічна безпека окремих громадян не може розглядатися взагалі окремо, оскільки в такому випадку увесь економічний потенціал має інтегруватися в систему економічної безпеки держави.

Література:

1. Про основи національної безпеки України : 3-н України № 975IV від 19 червня 2003 року. *Стратегічна панорама*. 2003. № 3–4. С. 18–25.
2. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
3. Предборський В. А. Економічна безпека держави: монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.
4. Долгопалова М. М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2010. № 3. С. 110–115.
5. Веприцький Р. С. Соціально-економічні права: до визначення правової природи. *Форум права*. 2008. № 2. С. 32–37.
6. Винославська О., Кононець М. Економічна безпека особистості в умовах пандемії COVID-19. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2021. № 1(22). С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4>
7. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
8. Владимиров С. В. Еволюція поглядів на економічну безпеку підприємства. *Стратегія економічного розвитку країн в умовах глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, 26–27 листопаду, 2009 р. : В 4 т. Т. 4. Дніпропетровськ : Біла К.О., 2009. С. 16–20.
9. Корчевська Л. О. Жосан Г. В. Методологічні питання економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. Вип. 29. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2010_29/10klosoe.pdf
10. Аксюков С. Оптимізація податкової системи України на шляху до економічного розвитку. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1007>
11. Головченко В. І. Рузвельт Франклін Делано. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України. 2004 Т. 2. 812 с.
12. Баумоль Бернارد. Секреты экономических показателей. 2009. 320 с.

13. Чубенко А. Г. Теоретико-правовий аспект забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 88–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_10
14. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовт. 2013 р. № 1277. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html

References:

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Z-n Ukrainy № 975IV vid 19 chervnia 2003 roku [On the basics of national security of Ukraine: Z-n of Ukraine No. 975IV of June 19, 2003]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 3–4, 18–25. [in Ukrainian].
2. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku [National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated May 26, 2015]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
3. Predborskyi V.A. (2005). *Ekonomichna bezpeka derzhavy: monohrafiia* [Economic security of the state : monograph]. Kyiv : Kondor, 2005. 391 s. [in Ukrainian].
4. Dolhopalova M. M. (2010). Deiaki aspekty protsesu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Some aspects of the process of ensuring the economic security of the state]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu – Bulletin of the Zaporizhzhya Law Institute*, 3, 110–115. [in Ukrainian].
5. Veprytskyi R. S. (2008). Sotsialno-ekonomichni prava: do vyznachennia pravovoi pryrody [Socio-economic rights: to determine the legal nature]. *Forum prava – Law Forum*, 2, 32–37. [in Ukrainian].
6. Vynoslavsk O., Kononets M. (2022). Ekonomichna bezpeka osobystosti v umovakh pandemii COVID-19 [Economic security of the individual in the conditions of the COVID-19 pandemic]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia – Organizational psychology. Economic psychology*. 2021. 1(22). 33–44. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2021.1.22.4> [in Ukrainian].
7. Buniak N. (2022). Sotsialna bezpeka liudyny: sutnist ta shliakhy zabezpechennia [Human social security: essence and ways of provision]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (37). Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
8. Vladymyrov S. V. (2009). Evoliutsiia pohliadiv na ekonomichnu bezpeku pidpriemstva. Stratehiia ekonomichnoho rozvytku krain v umovakh hlobalizatsii: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh ta studentiv [The evolution of views on the economic security of the enterprise. The strategy of economic development of countries in the conditions of globalization: materials of Vseukr. science and practice conf. of young scientists and students, November 26-27]. Dnipropetrovsk : Bila K.O. [in Ukrainian].
9. Korchevska L. O. Zhosan H. V. (2010). Metodolohichni pytannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Methodological issues of economic security of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Herald of the economy of transport and industry*, 29. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vetp/2010_29/10klosoe.pdf [in Ukrainian].
10. Aksiukov S. (2016). Optyimizatsiia podatkovoi systemy Ukrainy na shliakhu do ekonomichnoho rozvytku [Optimization of the tax system of Ukraine on the way to economic development]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok» – Electronic scientific publication "State Administration: Improvement and Development"*, 10. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1007> [in Ukrainian].
11. Holovchenko V. I. (2004). Ruzvelt Franklin Delano. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia : U 2-kh t. / Redkol. : L. V. Huberskyi (holova) ta in.* Kyiv : Znannia Ukrainy. 2004 T. 2. 812s. [in Ukrainian]
12. Baumol Bernard. *Sekrety ekonomycheskykh pokazatelei*. 2009. 320 s.
13. Chubenko A. H. Teoretyko-pravovyi aspekt zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2014. № 3. С. 88–101. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2014_3_10
14. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 zhovt. 2013 r. № 1277 [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013. No. 1277]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html [in Ukrainian].